

Historieämnets legitimitet: skola, akademisk disciplin, offentlighet

Av **Bengt Göransson**, institutionen för pedagogik

[Länk till presentation av Bengt Göransson](#)

Inledning

Ett sätt att tydliggöra didaktikbegreppet är att beskriva de frågeställningar som didaktiken problematiserar och försöker belysa. Följande frågor brukar betecknas som didaktikens huvudfrågor:

- **Selektionsfrågan: vad** är det som skall vara föremål för undervisning?, dvs valet av innehåll i undervisningen, vad är viktigt att kunna?
- **Legitimitetsfrågan: varför** skall det undervisas om detta?, vems intressen gagnar det?, vad syftar det till? (mål)
- **Identitetsfrågan: hur** ska undervisningens innehåll organiseras för att det ska bli möjligt att lära?
- **Kommunikationsfrågan: hur** skall undervisningen genomföras för att den på bästa sätt skall nå eleverna och att det sker ett lärande?

Didaktik förknippas med skola och undervisning. Inom historieämnet som vetenskaplig disciplin har inte de didaktiska frågorna stått i förgrunden. Andra frågor som t. ex. det historiska innehållet har stått i focus. Intresset för historiedidaktiken och vilka didaktiska frågor som stått på dagordningen har skiftat något från en tid till en annan.

Fram till 1970-talet var historiedidaktiken inriktad på historieundervisningens teori och metod. Under 1980-talet skedde en nyorientering mot historieförmedling i bredare bemärkelse exempelvis mot den historia som förmedlas genom museer, massmedia, filmkonst osv. Det gjordes också flera lovvärda försök att förena historievetenskapliga och historiedidaktiska perspektiv. En livlig didaktisk debatt som strävade efter att synliggöra historieämnets legitimitet i den svenska skolan ägde rum i början på 80-talet. Ämnet har en lång tradition som ett skolämne men hade på senare år fått en ökad konkurrens av andra ämnen, framförallt samhällskunskapen. Christer Carlegärde från Lunds universitet och lärarhögskolan i Malmö gav ut en rapport i serien Utvecklingsarbete och fältförsök under titeln *Varför historia? Några didaktiska spörsmål*. (4/83) Lars-Arne Norberg skrev en artikel i Historielärarnas förenings årsskrift 1980-81 som handlade om den didaktiska grundfrågan "*Vad ska vi med historia till*". Överhuvudtaget pågick under 80-talet ett flertal historiedidaktiskt inspirerande undervisningsprojekt under medverkan av både skolverksamma historielärare, pedagoger och historieforskare. Det skedde en avmattning under 80-talets senare del och början av 90-talet.

Under senare hälften av 90-talet har intresset för de didaktiska frågorna återigen ökat och etablerandet av begrepp som historiebruk och historiemedvetenhet förenar historia som vetenskaplig disciplin och historiedidaktik.

Syfte/perspektiv

Ett av didaktikens forskningsfält brukar betecknas som läroplansteori. Det kännetecknas av att det problematiserar innehållet som undervisningsinnehåll och läroplansinnehåll. Ulf P Lundgren som är en av våra mest framstående forskare inom det läroplansteoretiska

forskningsfältet riktar, med begreppet läroplan i focus, perspektivet mot de fenomen och skeenden i omvärlden som bidrar till att förklara läroplanens grundläggande principer och hur dessa formats i ett historiskt skeende. I begreppet läroplanskod sammanfattar han de grundläggande principerna som styr utformningen av en läroplan. De senaste läroplanerna är ett uttryck för vad han kallar för den rationella koden som kännetecknas av pragmatism, individualism och rationalism.

Mitt perspektiv, såsom i första hand allmäntdidaktiker, är utifrån grundskolans läroplaner. Min intention är att belysa, analysera och jämföra hur historieämnet framträder i grundskolans läroplaner. Jag eftersträvar att se om man kan urskilja några tendenser, se någon riktning i "utvecklingen" etc. Min utgångspunkt blir tre av didaktikens huvudfrågor: legitimitetsfrågan, selektionsfrågan och identitetsfrågan. De två första är relativt svåra att skilja åt vid en dokumentanalys. Båda frågorna i läroplanerna besvaras oftast med måltermer. Mål och medel är inte heller alltid så lätt att åtskilja. Identitetsfrågan, dvs hur ämnets stoff ska organiseras för att det ska bli möjligt att lära har diskuterats mycket i synnerhet i orienteringsämnena och är starkt förenat med hur man ser på ämnet, historia som egenvärde eller som ett instrumentellt värde.

Metod

Min metod är analys och tolkning av läroplanerna och till viss del det bakgrundsmaterial som föregått läroplanerna. Min avsikt är att visa hur skolämnet historia framträder i läroplanerna, inte hur skolämnet historia framträder i den pedagogiska praktiken. Förändringar i styrdokumentet påverkar inte alltid den pedagogiska praktiken eller gör det i olika hög grad.

Resultat

Grundskolan har haft fyra läroplaner, Lgr 62, Lgr 69, Lgr 80 och Lpo 94. Begreppet läroplan existerar enbart från 60-talet och grundskolans införande. Läroplanen är samhällets viktigaste styrdokument när det gäller undervisningen i skolan. Begreppet läroplan är inte något entydigt begrepp. Den läroplan som mest avviker från övriga är den senaste, Lpo 94. Den är ett renodlat måldokument. Kursplaner ingår inte i Lpo 94 utan återfinns i ett särskilt dokument. Tidigare läroplaner innefattar både läroplan och kursplaner. Vissa rubriker återkommer i de tre första läroplanerna: **mål, innehåll** i form av **huvudmoment, anvisningar och kommentarer (riktlinjer)**. Huvudmomenten var varje lärare skyldig att på något sätt behandla i undervisningen. I anvisningar och kommentarer kommenteras urval av lärostoff, arbetsätt och i viss utsträckning även syftesbeskrivningarna (målen). Anvisningar och kommentarer är inte lika bindande.

Lgr 62 är grundskolans första läroplan och är på nästan 500 sidor varav mer än 300 sidor är kursplaner. Föregångaren var 1955 års undervisningsplan. Historia räknas in under gruppen samhällsorienterande ämnen. Lgr 62 beskriver målen med historieundervisningen på följande sätt:

"att genom en grundläggande orientering om mera betydelsefulla händelser, tidsföreteelser och personligheter i svensk, nordisk och allmän historia ge eleverna en föreställning om det liv, som gångna generationer levat och om innebörden av det arv, som de efterlämnat. Undervisningen skall belysa den kulturella, sociala, ekonomiska, rättsliga och politiska utvecklingen. Ett väsentligt utrymme bör därvid ägnas åt vår egen tid. Undervisningen skall skapa förståelse för att varje tid och dess gestalter bör bedömas utifrån dess egna förutsättningar. Arbetet i historia bör inriktas på att bibringa eleverna sådana färdigheter att de kan självständigt förvärva kunskaper" (sid 252)

Innehållsangivelser finns beskrivna dels som huvudmoment dels i anvisningar och kommentarer av lärostoff. Läroplanen ger dessutom ett förslag till disposition i form av en studieplan. Huvudmomenten är grupperade stadiervis och beskrivna i vida termer som *Berättelser och bilder ägnade att belysa vårt folks arbete och liv genom tiderna, ...;*

Betydelsefulla händelser, tidsföreteelser och personligheter i nordisk och allmän historia, ...; Allmän och nordisk historia från omkring 1815 till våra dagar; Längdsnitt över väsentliga områden ... osv

Anvisningarna är mera konkreta. Man poängterar hembygdens historia och landskapets historia. Personligheter skall åskådliggöras både med fel och förtjänster och hur personer kan påverka utvecklingen både på gott och ont ska illustreras. Händelser som upprör rättskänslan kan belysas ur ett historiskt perspektiv.

Riktlinjerna i läroplanen betonar att undervisningen i de samhällsorienterande ämnena bör få en mera orienterande karaktär. Man ska inrikta sig på att ge en grundläggande förståelse snarare än ett stort förråd av fakta. Viktigast inom historieämnet är att ta upp de händelser som syns ha betydelse mest för den historiska utvecklingen och de kunskaper som anses väsentliga för att förstå vår egen värld.

Lgr 69 är mycket lik Lgr 62 i sin uppbyggnad. Omfånget är dock betydligt mindre. Ett stort antal supplement kompletterar läroplanen, bl a ett om orienteringsämnena. Begreppet arbetsområde, som ett sätt att ordna och presentera lärostoffet, introduceras.

Målen med undervisningen i historia är mycket likt det som fanns i Lgr 62 med ett litet tillägg; *Undervisningen ska förutom att belysa den kulturella, sociala, ekonomiska, rättsliga och politiska utvecklingen även klargöra den vetenskapliga och tekniska utvecklingen.*

Det är stora likheter med Lgr 62 även innehållsligt. Den stora skillnaden är att Lgr 69 mer poängterar Sveriges och Europas roll och betydelse (positivt och negativt) i ett världsperspektiv. De europeiska industriländernas ekonomiska och politiska inflytande över tredje världen skall studeras likaså FN:s historia och möjligheter. En mer internationaliserad syn på innehåll/undervisning börjar framträda.

Orienteringsämnenas uppgift är inte i första hand att lära ut fakta, utan att få eleverna att förstå sammanhang och företeelser. Krav på objektivitet finns. Man understryker att det är svårt att förverkliga en objektiv undervisning i historia. Lärare och läroböcker är influerade av en bestämd historiesyn.

Lgr 80 poängterar läroplanens betydelse som styrinstrument och planeringsunderlag. Målen anger de begrepp och sammanhang som eleverna skall få insikt i. De "gamla" beteckningarna på de samhällsorienterande ämnena finns inte kvar utan historia kallas nu för "människans verksamhet - tidsperspektivet". Målen uttrycks inte längre ämnesvis vad beträffar orienteringsämnena utan som mål i orienteringsämnena och mål i samhällsorienterande ämnen (respektive naturorienterande ämnen).

Vissa av målen i de samhällsorienterande ämnena kan man gruppera in i de traditionella ämnena. Historieämnet känner man igen i exempelvis följande mål: *undervisningen skall hjälpa eleverna att sätta in sig själva i ett större sammanhang; Genom att analysera rådande förhållanden ur ett historiskt perspektiv bör eleverna bli medvetna om att framtiden är beroende av handlingar och beslut i gårdagens och dagens samhälle.*

Fram till nu har huvudmomenten (dvs ett visst föreskrivet innehåll) uppfattats som obligatoriska. Lgr 80 blir den första läroplanen där detta börjar ifrågasättas. Relationen mål/innehåll diskuteras. En slutsats blir att målen anses vara överordnade huvudmomenten och det bedöms som möjligt att elever och lärare kan välja att arbeta med andra stoffområden. Arbetsområden som är överblickbara för eleverna kan ersätta traditionell systematik. Huvudmomenten är betydligt färre än i tidigare läroplaner Även mängden anvisningar med en innehållslig styrning är betydligt mindre. Vikten av ett internationellt perspektiv framhålls.

Lpo 94 är utformad efter en helt ny struktur. Läroplan och kursplaner är skilda dokument. Läroplanen anger grundskolans uppdrag och allmänna utbildningsmål. En relevant jämförelse måste därför göras mot kursplannedokumenten. Kursplanerna har också fått en helt ny struktur.

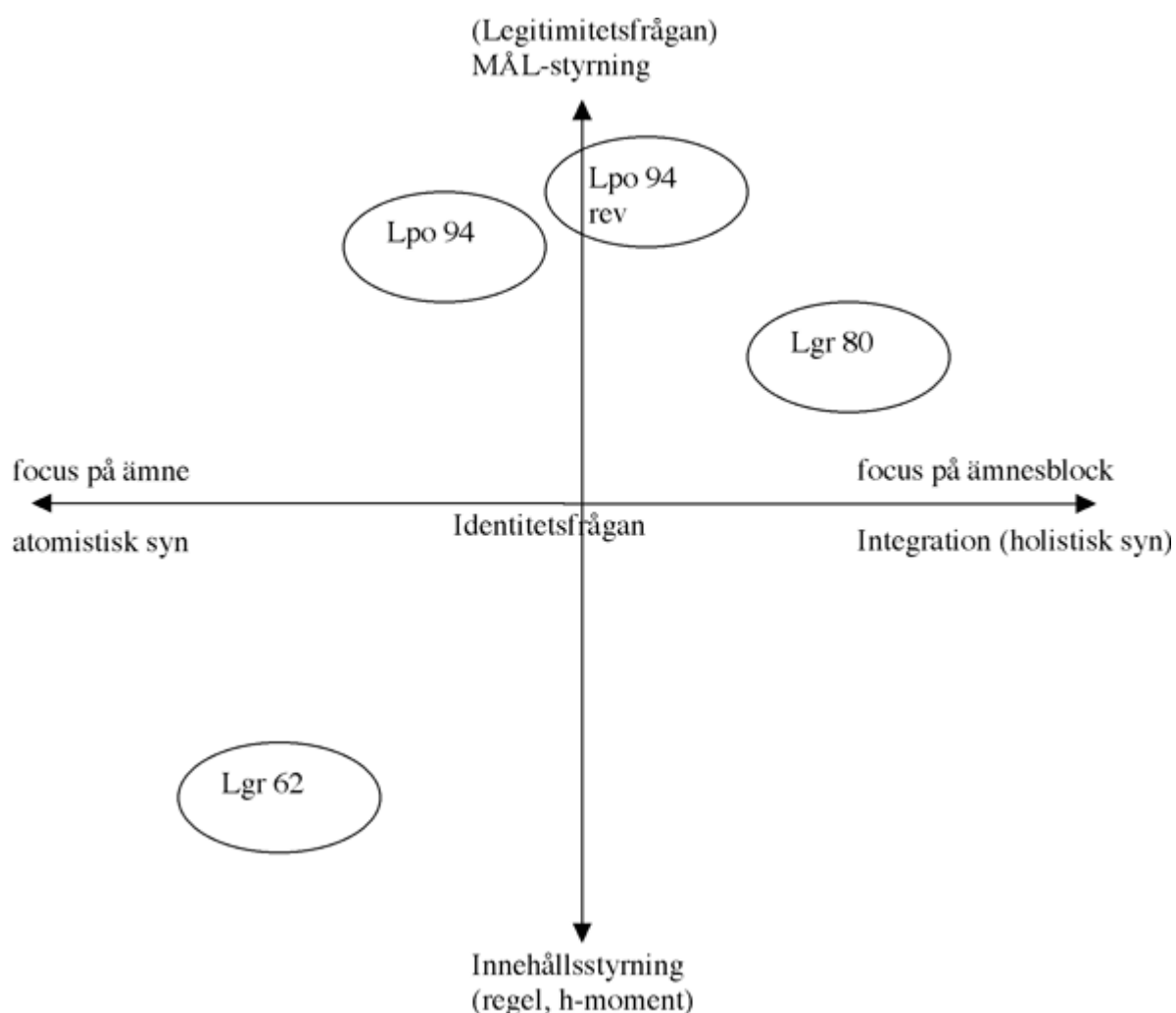
De är uppbyggda med följande rubriker: syfte och roll i utbildningen, mål att sträva mot; ämnets uppbyggnad och karaktär; mål att uppnå.

Målen i Lpo 94 är omfattande. Målformuleringar av olika karaktär kan man finna under samtliga rubriker. Målen innefattar bl a att eleverna ska utveckla kunskap om historiska strukturer, utvecklingslinjer och förändringsprocesser. De ska förvärva en grundläggande historiesyn och ett historiemedvetande, som underlättar förståelsen för händelser och skeenden i nutid och en beredskap inför framtiden. Att man kan se ur olika perspektiv och att händelser kan tolkas på olika sätt är ytterligare en målsättning. Man beskriver också mål med hjälp av innehåll. Under rubriken en gemensam referensram räknar man upp exempel på innehåll som ska behandlas, såsom hembygdens historia, vikingatid, medeltid och svensk stormaktstid. Den gemensamma referensramen innefattar även allmän historia särskilt den europeiska, antikens historia inbegripet. Ytterligare ett stort antal exempel räknas upp.

Tid och historiemedvetande är överordnade begrepp. En medvetenhet hos eleverna att de lever i tiden då-nu-sedan skall utvecklas.

Lpo 94 har reviderats och i synnerhet i kursplanerna har det skett stora förändringar. En gemensam kursplan för de samhällsorienterande ämnena har tillkommit. Denna ser ämnena utifrån ett samhällsorienterande perspektiv och tillsammans med övriga ämneskursplaner i de samhällsorienterande ämnena bildas en helhet. En annan strävan har varit att formulera tydligare mål och att rensa ut allt föreskrivande av metoder och stoff. Valet av arbetsätt och innehåll lämnas till det professionella fältet, dvs lärare och elever att tillsammans besluta om.

Ett försök att åskådliggöra skillnader mellan grundskolans läroplaner är att placera in läroplanerna i ett fyrfältsdiagram där legitimitetsfrågan uttryckt som mål eller innehåll utgör den vertikala axeln och identitetsfrågan uttryckt som ämne eller ämnesblock utgör den horisontella axeln. (se nedan)

Avslutande reflektioner

Varför bör unga människor möta historien? Vilka tänkbara *värden* finns i detta möte? Det är inte helt lätt att utläsa dessa *värden* ur läroplaner. Läroplanerna har till en stor del bestått av innehållskataloger och dessa innehållskataloger visar inte värdena bakom.

En klar tendens som går att se i samtliga fyra läroplaner är att regelstyrningen har minskat till förmån för målstyrning. Den senaste läroplanen är ett rent måldokument där man eftersträvat att formulera tydliga mål av kvalitativ natur. Dessa mål kräver i sin tur en uttolkning och konkretisering som skall ske i lokala arbetsplaner. Då blir också delvis frågan Varför historia? en gemensam uppgift för lärare och elever. Det blir också en uppgift där historia som vetenskap och historiedidaktik kan förenas. En uppgift som känns synnerligen angelägen icke minst för lärarutbildningen.

En något svängigare utveckling har identitetsfrågan utgjort. De tre första läroplanerna pekade mot på ett alltmer holistiskt synsätt med integration av ämnena i ämnesblock eller tema. Lpo 94 bryter denna tendens och har enbart ämnesmål. Man motiverar sitt ställningstagande med att på nationell nivå grupperar vi målen ämnesvis men på lokal nivå får ni göra som ni vill. Den reviderade läroplanen har återigen en kursplan för de samhällsorienterande ämnena.

© [Bengt Göransson](#)